

Orosz István

Emlékeim a 100 éves bölcsészképzésről*

Tisztelt Ünneplő Közönség!

Amikor a Bölcsészettudományi Kar jelenlegi dékánjától azt a megtisztelő felkérést kaptam, hogy a centenáriumi ünnepségen osszam meg gondolataimat az ünneplő közönséggel a kari képzés, egyáltalán a kari működés múltjáról, magam is elcsodálkoztam, hogy én e közösségnek immár 61 éve vagyok tagja egyetemi polgárként, s bár 2005 óta nem a közalkalmazottak sorsát élem, de emeritus (hadd fordítsam e latin jelzöt „kiérdemesült”-nek) professzorként máig tagja vagyok a Kar oktató gárdájának. Az elmúlt 100 évnek így nagyobbik felében voltam „egyetemi polgár”, hiszen 1953-ban Gunda Béla néprajzos professzor dékánása alatt vettem fel történelem szakos hallgatónak, miután a boldog emlékü mesterem Szabó István, és mai akadémikustársam Ormos Mária alkotta felvételi bizottság alkalmasnak tartott egyetemi tanulmányok folytatására. 1957-ben magyar-történelem szakosként végeztem, mert közben megszűnt az egyszakos tanárképzés, s első munkahelyemen a karcagi Gábor Áron Gimnáziumban képzettségemtől függetlenül főként latin nyelvet tanítottam. Hallgatóként a Történelmi Intézet mellett megtapasztalhattam a Magyar Irodalmi és a Magyar és Finnugor Nyelvészeti Intézetek munkáját, de miután történészként a néprajz is kötelező tárgyunk volt, pedagógiát pedig mindenkinek kellett hallgatni, a Néprajzi és a Pedagógiai Intézetek tevékenységét is. Ehhez járult, hogy a marxista tárgyak nélkül akkor az egyetemi oktatás elképzelhetetlen volt, 1956 előtt pedig a fiúk kötelező katonai képzésben vettek részt, rálátásom volt ezen tanszékek munkájára is.

Mondandóm hitelességét az is erősítheti, hogy már 1957-ben visszakerültem az egyetemre, mert Szabó István csak akkor halasztotta el nyugdíjba vonulását, ha engem alkalmaznak. (Nyugdíjba vonulását 1957-ben úgy értelmezhatték,

* Elhangzott a DE BTK 2014. október 8-án tartott ünnepi tanácsülésén.

mint szembenállását a Kádár-rendszerrel.) Kinevezésem után végigjárhattam az egyetemi ranglétra minden fokát a gyakornokságtól az egyetemi tanárságig.

Voltam tanszékvezető, intézetigazgató, dékán, rektorhelyettes, szakszervezeti bizalmi, kari és egyetemi titkár, így voltak tapasztalataim a kari és egyetemi élet minden szintjén. Főszerkesztője lehettem a két évvel ezelőtt megjelent egyetem-történetnek, lektora a bölcsészkar történetét összefoglaló kötetnek. Mindezek hitelesíthetik mindazt, amit elmondandó vagyok, azzal a megszorítással, hogy az emlékezet mindig korlátozottabb, mint az írásos dokumentumok, de olykor olyanokat is tartalmaz, amik az írásokban nem találhatók meg.

Az általam is ismert összefoglalásokon túl e rövid megemlékezésben a bölcsészkar tudományos iskolákról szeretnék a következőkben néhány gondolatot elmondani.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemet már az 1950-es években is, de a Kádár-rendszer első felében is gyakran nevezték „narodnyik egyetemnek”. A mai fiatalok számára bizonyára már külön magyarázatra szorul a „narodnyikizmus”, amely Oroszország történetében a parasztközpontú politizálást jelentette egy olyan időszakban, amikor a proletáriátus vezető szerepe megkérdőjelezhetetlen volt. Magyarországon a „népi írók mozgalma” hozták kapcsolatba 1945 után az orosz narodnyikokkal, az egyetemen pedig azzal, hogy az új oktató generáció tagjai döntő többségükben a parasztság soraiból emelkedtek ki. Ráadásul az oktatók között az irodalom professzor Juhász Géza tagja volt a népi írók táborának, könyvet is írt a mozgalomról s még az olyan elkötelezett kommunista tanárnak, mint Kardos Pálnak, is volt szerepe az 1930-as években a debreceni falukutató mozgalomban. Hasonló volt a helyzet Koczog Ákossal, a világirodalom oktatójával is. Ráadásul a szakmai erősítésként Debrecenbe kinevezett Barta János professzor is szentesi paraszti gyökerekkel rendelkezett s csak erősítette az intézetnek ezt a vonalát. Ugyanez volt a helyzet a fiatalokkal: Kiss Ferencsel, Kovács Kálmánnal, Durkó Mátyással, az egyetemi könyvtárban alkalmazott Bata Imrével, az újságíróvá lett Boda Istvánnal, Béneyi Józseffel is. A Barta János körül szerveződő tudományos iskola népi elkötelezettségének a fiatalab-
bak (Görömbei Andor, Imre László) is zászlóvivői voltak.

A Barta János-féle tudományos iskola politikai elkötelezettsége nem illett bele sem a Rákosi-, sem a Kádár-féle kultúrpolitika rendjébe. Emlékszem arra a megdöbbenésre, amit az intézetben az 1958-ban a népi írókról közétett politikai állásfoglalás kiváltott. Ugyanakkor azt a magas szakmai színvonalat, amit a Barta-iskola jelentett, nem lehetett kétségbe vonni akkor sem, ha az esetek többségében nemcsak a professzor, de tanítványai is szembe mentek a Lukács György képviselete esztétikával, a Bóka László, Sótér István és mások által megtestesített irodalom felfogással. Az intézet később érkezett munkatársai: Bán Imre, aki maga is tanítványokat nevelt, és legjelesebb tanítványa Bitskey István, vagy Tamás Attila nagyon jól illeszkedtek ehhez a személethez.

Nemcsak az Irodalmi Intézet munkatársai számítottak azonban „narodnyiknak”, de a történelmi és néprajzi intézet tagjai is. A Történelmi Intézetben Szabó István volt iskolateremtő professzor. Közvetlen tanítványi köréből sajnos már csak én élek. Kétszer szervezett iskolát, s a második iskola tagjait (Hársfalvi Pétert, Varga Gyulát, Rácz Istvánt, Oláh Józsefet, Kovács Zoltánt, Für Lajost,

Gyimesi Sándort és engem) gyakran riogatott azzal, hogy „az én tanítványaimat le szokták tartóztatni.” Borossy András és Módy György, az első iskola tagjai valóban éveket töltöttek börtönben koholt vádakkal, s bár – méltatlan foglalkozásbeli kitérők után – visszatérhettek a tudományos pályára, az egyetemre később sem juthattak vissza. Hasonló sors jutott a Juhász Géza tanítványának számító Bodolay Gézának és a Bárczi Gézához kapcsolható Papp Lászlónak is.

Mi volt a jellegzetes vonása a Szabó István iskolának? Az eredeti forrásokra támaszkodó történetírás, az erős parasztság- és magyarságtudat, a társadalomtörténetben az „osztályharc” helyett a mindennapi élet feltárására irányuló törekvés, az európai látásmód, a politikát kiszolgálni kész történetírás helyett a társadalmi alapozottságú történelemszemlélet.

A Nyelvészeti Intézetben Bárczi Géza, majd Kálmán Béla és Papp István számított iskolateremtő professzornak. Bárczi Géza akkor, amikor én kezdtem az egyetemet, már Budapesten oktatott és friss Kossuth-díjas volt. Története azonban nem volt egyszerű. Éppen nyugdíjazni akarták, mert a szovjet nyelvtudomány vezető elméletét: Marr tanításait (amely szerint minden nyelv négy szótagból: szal, ber, jon, ros keletkezett) „elképesztő butaságnak” tartotta. Közben azonban megjelent Sztálin cikke a nyelvtudományról (akkor a bölcs vezető mindenhez értett), amely antimarxistának tartotta Marr elméletét. Bárczi Gézát az elbocsátás helyett a budapesti egyetemre helyezték át, ahová vitte magával tanítványát is és Kossuth-díjjal is kitüntették. Utódai (Sebestyén Árpád, Jakab László, Keresztes László, Kálnássy Árpád s a maiak: Hoffmann István és mások) névtani és finnugor nyelvészeti iskolát hoztak létre, s felelevenítették Csűrű Bálint korábbi professzor tájnyelvi kutatásait is.

A Néprajzi Intézetben az Erdélyből áttelepült Gunda Béla teremtett iskolát. Tanítványai ott vannak csaknem minden hazai múzeumban. Kortársaim közül Szabadfalvi József a muzeológia területén alkotott maradandót. Ujváry Zoltán professzor a Gunda-iskola hagyományát őrizte a debreceni tanszéken, amelyet Bartha Elek folytatott, de Gunda tanítvány szervezte meg a szegedi tanszéket is, vagy a szentendrei skanzent, amelynek Kurucz Albert volt megalapítója és első igazgatója. A Gunda-iskola tagjai a terepmunkában voltak sokkal erősebbek, mint a budapesti néprajzosok. Máig is emlékszem, hogy a professzor nem átalolt ürgehúsból is bevacsorázni, ha ez volt a feltétele a népi mesemondó megszólalásának. A recens anyag gyűjtése máig is erőssége annak a több tucatot kitevő tanítványi gárdának, amely ma a néprajztudomány jeles képviselőit alkotja, Paládi-Kovács Attila akadémikustól Veres Lászlóig és Viga Gyuláig.

Az idegen nyelvi szakokon a szótáríró Országh László iskolateremtő tevékenységét derékba törte, hogy az 1949-ben megszüntetett idegen nyelvi tanszékeket csak 1957-ben állították vissza. Kortársai közül a franciát oktató Hankiss János nem is kapta vissza tanszékét (de hallgató koromban lakásán csodálatos, lemezekkel illusztrált zenetörténeti órákat tartott). A német nyelvész Pukánszky Béla időközben meghalt, a visszaállított német tanszék első vezetője, Benigny Gyula pedig, bár kiváló tudós volt, nem volt alkalmas iskolateremtésre. Országh László azonban még több mint egy évtizedig a Kar oktatója volt, tudását, bölcs nyugalmit mi is élvezhettük, akik nem voltunk hallgatói, s módja volt arra is, hogy egy fiatalabb generációból tudományos iskolát alakítson ki. Első tanítvá-

nyai: Abádi Nagy Zoltán, Virágos Zsolt s a náluk fiatalabbak is, ma szakmájuk kiválóságai és az anglistika illetve amerikanisztika országos és nemzetközi hírű tudósai. A többi idegen nyelvi tanszéken az orosz és magyar nyelvész Papp Ferenc akadémikus, Némedi Lajos irodalomtörténész professzor és a legfiatalabbak közül Kertész András akadémikus vonzott maga köré tudós tanítványokat.

A Pedagógiai Intézetre hallgató koromban még mindig a döbbenet és a tanácstalanság volt a jellemző. A döbbenetet Karácsony Sándor nyugdíjaztatása okozta, akit pártberkekben a narodnyikizmus egyik szállásainál tartottak. Az idősebbek csodálták a professzor módszerét, amelyben nem a felelet, hanem a kérdés volt a fontos. Mi is rájöttünk, hogy jól kérdezni csak az tud, aki már ismeri a tananyagot annyira, hogy jól tudna válaszolni is. Az 1950-es évek végén a gyakorlati pedagógus Jausz Béla szervezte meg ismét a debreceni pedagógiai műhelyt, majd Kelemen László, a Pszichológiai Tanszék megalapítója a pedagógiai pszichológia kutatását. Korai halála ellenére is voltak követő, pl. a Kar későbbi dékánja: Balogh László. Meg kell mondanom, hogy a pedagógiai kutatások nem voltak igazán népszerűek a Karon, főleg azért, mert az ún. 6-os főirány révén az állam viszonylag sokat fordított a pedagógiai elméletekre, ugyanakkor, amikor más szakmai kutatásokra meglehetősen szűkösen csordogált a pénz.

Összességében azonban úgy tapasztaltam, főleg akkor, amikor éveken át az ELTE tanára is voltam, hogy a bölcsészkar tudományos iskolák mindenben felvették a versenyt az ország első egyetemén lévőkkel, sőt a tanárok és a hallgatók közötti kapcsolat sokkal bensőségesebb volt, így a kiválasztásra jobb lehetőséget biztosított, mint a nagy egyetemeken. Életem alkonyán, 80. évemhez közeledve, hálával gondolok az alma materre, amely mindig óvott és védelmezett és lehetővé tette szakmai érvényesülésemet s a legfontosabbat: azt hogy generációk sorát taníthattam a valós múlt, az igaz történelem tiszteletére.